

Nº:22

JÄMLIKHET ÄR LÖSNINGEN

En essä av Per Sundgren

KATALYS.

*Förändringen blir inte längre en möjlighet.
Den blir en nödvändighet.*

Claes Andersson, *Rumskamrater* (1974)

Katalys – Institut för facklig idéutveckling

Katalys är ett oberoende fackligt idéinstitut som bedriver utredningsverksamhet och opinionsbildning. Våra verksamhetsområden är välfärd, samhällsekonomi, arbetsmarknad och fördelningsfrågor. Vår uppgift är att generera kunskap och perspektiv som kommer såväl den politiska debatten som fackföreningsrörelsen och dess företrädare på lokal, regional och central nivå till gagn. Men vår uppgift är även att driva den politiska debatten framåt i dessa frågor, med egna analyser och förslag grundade i fackliga perspektiv. Vi står på två ben – idéutveckling och politisk påverkan. Värderingsmässigt står vi på LO-medlemmarnas sida. Katalys tror inte att ökade samhällsklyftor är en naturlig eller opåverkbar följd av en globaliserad värld. Vi ställer inte upp på resonemang om att bara för att det går att skapa en marknad av något som vi äger gemensamt, så ska den marknaden skapas. Vi ser att det finns konstruktiva vägar framåt för den svenska arbetsmarknaden och att de principer som en gång formade arbetsmarknaden är relevanta även i framtiden. Vi vill bidra till att den generella välfärden och trygghetssystem säkras och utvecklas. Katalys – Institut för facklig idéutveckling startades på initiativ av 6F – fackförbund i samverkan. 6F utgörs av LO-förbunden Byggnads, Elektrikerna, Fastighets, Målarna och Seko.

Kontaktuppgifter:

Daniel Suhonen

Chef

Tel +46 (0) 73 519 01 06

daniel.suhonen@katalys.org

Victor Bernhardt

Utredare

+46 (0) 70 143 07 77

victor.bernhardt@katalys.org

Denna rapport är skriven av Per Sundgren för tankesmedjan Katalys och Stiftelsen Jämlikhetsfonden.

Besök vår hemsida: www.katalys.org

Grafisk form och sättning: Petter Evertsén/Revoluform

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Idéer om jämlikhet	8
Jämlikhetsanden	12
Ojämlikhetens anatomi	15
Kapitalet i det tjugoförsta århundradet.....	18
Växande ojämlikhet.....	19
Avslutande kommentar	22
Om Jämlikhetsfonden	27

UNDER ETT GANSKA LÅNGT politiskt liv har jag lärt mig att ingenting är så lätt som att vänja sig vid privilegier. Har man haft dem ett halvår är de självklara och att mista dem känns djupt orättvist. Ojämligheten urholkar själen och korrupperar hela samhället. De privilegier som vi kan tycka är små, var för sig, ingår i ett system som hela tiden bidrar till att upprätthålla en ojämlig samhällsordning. Detta vill vi som startat stiftelsen Jämlighetsfonden ändra på, även om det just nu ser mörkt ut med ökande klyftor i världen.

Det var länge sedan jämlikheten stod högst upp på den politiska dagordningen. Visserligen säger de flesta politiker från höger till vänster att de är för jämlikhet. I de flesta partiers program finns jämlikheten inskriven som ett eftersträvanvärt mål. Även i näringslivet hörs röster som är bekymrade över ökade klyftor i samhället. Ändå behöver man bara skrapa på ytan för att denna jämlikhetsretorik ska bli verkligt pinsam. Få av dessa företagsledare eller företrädare för de politiska partierna som talar varmt om jämlikhet har nämligen tänkt sig att den ska tillämpas också på dem. Så grym kan väl verkligheten ändå inte vara så att vi ska behöva leva på samma ekonomiska villkor som våra väljare eller anställda? Att leva på 20 000-25 000 kronor i månaden är det möjligt? Nej, någon svårighet att få dessa i regel högavlönade personer att argumentera för att just deras höga lön är ovanligt väl mo-

tiverad brukar inte finnas. Jämlikheten är nog bra i princip, men den bör inte tillämpas alltför dogmatiskt. Den som har större förmåga och ansvar och den som anstränger sig mer ska självklart ha mer. Så brukar det heta. Men är detta rimliga skäl som kan motivera de stora skillnaderna nationellt och globalt. Jag tycker inte det och vill här presentera mina argument för att ett jämlikare samhälle är ett bättre samhälle.

IDÉER OM JÄMLIKHET

Så länge det har funnits klassamhällen har också idén om jämlikhet funnits. Ojämlikheten föder idén om sin motsats. Ronny Ambjörnsson visar i *Socialismens idéhistoria* hur denna idé historiskt tagit sig olika uttryck. Gamla testamentets profeter väcker förhoppningar om en ny och rättvisare värld. I Edens lustgård råder jämlikhet, men med syndafallet förändras detta. Nu måste människorna utkörda ur paradiset slita i sitt anletes svett i en värld som var allt annat än jämlik. I det kristna löftet om tusenårsriket med sin udd mot världens rika finns dock drömmen om jämlikhet kvar, de sista ska bli de första. I den första församlingen finns också kravet på att göra sig av med ägodelar och dela på allt.

I Platons idealsamhälle, långt ifrån demokratiskt med en underklass av kvinnor och slavar, finns också kravet på de styrande männen att de ska leva i ägogemenskap. Besluten blir helt enkelt bättre om de styrande lever i gemenskap och inte påverkas av privata intressen. Under medeltidens många bondeuppror ställdes ständigt frågan med vilken rätt herrarna styrde. I Bibeln fann den engelske predikanten John Ball stöd för jämlikhetstanken. När Adam grävde och Eva spann vem var då adelsman, lär han ha sagt. Med Luther och reformationen fick upproren ny kraft, nu var tusenårsrikets gemenskap och jämlikhet nära. Luther stod dock på herrarnas sida mot de upproriska bönder som inspirerades av radikala kristna re-

formatorer som predikanten Thomas Müntzer. Något senare inspirerade av samma tankegods reste sig stadsborna i Münster i Westfalen och försökte införa en helt ny ordning stödd på Gamla Testamentet. Jämlikhetsbudskapet var centralt och alla gamla feudala privilegier avskaffades. Även detta uppror slutade dock med att upprorsmännen besegrades och avrättades.

Med de stora rikedomar som samlades under renässansen i de italienska handelsstäderna och i norr på båda sidor om Engelska kanalen fick jämlikhetstanken ny näring. Med sin skrift *Utopia* (1516) lägger renässanshumanisten Thomas Moore fram sina tankar om det ideala samhället. Både män och kvinnor ska arbeta, men arbetsdagen ska vara kortare och framför allt ska det inte finnas pengar och privat ägande, inga fattiga och inga rika. Samma grundtanke går igen i den utopi om *Solstaten* (1600) som skrevs av italienaren Campanella. Gemenskap utesluter privat ägande.

Även i den engelska revolutionen på 1600-talet är dessa tankar centrala. I rörelser som levellers, diggers och ranters finns budskapet om ett mer demokratiskt och jämlikare samhälle. Med parollen Frihet, Jämlikhet och broderskap blir jämlikhetsbudskapet det centrala i den franska revolutionen 1789. Men nu uppstår också en diskussion om vad jämlikhet innebär och uppenbart är att alla som använder sig av begreppet inte menar samma sak med det. Handlar jämlikhet i första hand om individens eller kollektivets rätt, om likhet inför lagen eller jämlik fördelning av egendom? Om detta är revolutionärerna inte överens. Inom det tredje ståndet som ansåg sig representera folket fanns uppenbarligen olika intressen. Den radikala vänster bland revolutionärerna som ansåg att privategendomens avskaffande var en förutsättning för jämlikhet tvingades under jorden. För den borgarklass som nu

OJÄMLIKHETEN URHOLKAR SJÄLEN OCH KORRUMPERAR HELA SAMHÄLLET

kommit till makten i flera europeiska länder hade likheten inför lagen gränser som inte fick överskridas. Egendom vara en förutsättning för frihet och medborgerliga rättigheter.

Rätten till egendom hade således skrivits in i de mänskliga rättigheter som antogs av den franska nationalförsamlingen 26 augusti 1789. Samtidigt som människan ”föds jämlik” och skillnader endast får grunda sig på ”allmänt intresse” fastslås att rätten till egendom är ”en okränkbar och helig rättighet”. Den konflikt som finns inbyggd i rättighetsförklaringen är uppenbar. Hur förenas individens jämlikhet med den privata egendomen? Vilka skillnader i rikedom och makt kan motiveras av allmänintresset? Och varför ska just egendomsrätten vara helig? Det frågade sig den arbetarklass som under 1800-talet växte snabbt och organiserade sig allt bättre i fackföreningar och politiska partier. I den Pariskommun som uppstår 1871 efter Frankrikes nederlag i kriget med Tyskland 1870 genomförs på kort tid en rad reformer som grundligt omgestaltar allt samhällsliv. Kyrkan skiljs från staten, fabriker tas över av arbetare, som också får skattelättnader och inte minst de valda representanternas löner ska ligga på samma nivå som för en arbetare.

Det är under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet som de klassiska politiska ideologierna, konservatism, liberalism och socialism, tar form som ett uttryck för olika grupper och samhällsintressen. De skiljer sig i sin inställning till den franska revolutionen. För dem alla är jämlikheten ett helt centralt begrepp. För konservatismen utgör revolutionen och jämlikheten det stora hotet mot det privilegie-samhälle man försvarar. Liberalismen bejakar inledningsvis revolutionen och jämlikheten. Det är mot ett samhälle byggt på privilegier för vissa grupper som liberalismen vänder sig med sitt försvar för den enskilde individen. Kritiken gäller

NÄR ADAM GRÄVDE OCH EVA SPANN VEM VAR DÅ ADELSMAN

alla överheter och onödiga regleringar, kyrkan, kungadömet, statsmakten, skråväsen och tullar. Likhet inför lagen ska råda. Eftersom vi alla föds jämlika med samma rättigheter och möjligheter kan det inte vara rimligt att vissa individer föds rika och andra fattiga. Arvet är således en orättvisa som bör avskaffas eller åtminstone begränsas enligt liberalismen. Vi har bara rätt till det som vi av egen kraft arbetar ihop. Denna i grunden liberala princip skulle dock de flesta liberaler rucka på och anpassa till en verklighet med stora ekonomiska klyftor. Med penningekonomin frikopplas egendom från arbete och helt plötsligt framstår den existerande ojämlikheten som förnuftig och naturlig. Ekonomisk ojämlikhet kan rent av fungera som en positiv drivkraft som i slutändan gynnar alla. Borgarklassen som skräms av den framväxande arbetarklassen ser nu också en fara i den politiska jämlikheten och vill på olika sätt begränsa rösträtten för att inte den obildade massan ska ta över makten i samhället. Klämd mellan den gamla jordägande överklassen och den framväxande arbetarklassen intar liberalismen en ambivalent hållning till jämlikhet.

I socialismen är jämlikheten det centrala värdet. Om ägandet görs gemensamt, så att tillgångar fördelas rättvist kommer ett bättre och jämlikare samhälle att uppstå. Idéerna om hur detta rättvisa samhälle skulle se ut och konstrueras var många under 1800-talets början. Marx tänkande hade dock en annan utgångspunkt. Han såg förvisso och upprördes över de sociala och ekonomiska orättvisorna i det kapitalistiska samhället, och visst skulle ett upphävande av den privata äganderätten till produktionsmedlen åstadkomma en rättvisare och jämlikare fördelning, men framför allt såg han framför sig ett samhälle där den enskilde individens möjligheter att utvecklas till sin fulla potential inte hindras av det ekonomiska produktionssystemet. Det viktigaste var den mänskliga frigörelsen från ekonomiska, sociala och kulturella hinder och

inte minst skulle denna frigörelse ske i arbetet, genom att löneslaveriet avskaffades. Den eventuella skillnaden i löner och inkomster var mindre viktig än det faktum att det inte gick att överleva på de lönenivåer som gällde för stora delar av arbetarklassen. Frigörelsen från det förnedrande löneslaveriet krävde dock att de förtryckta slöt sig samman och agerade kollektivt.

Sedan de tre klassiska ideologierna uppstod för två hundra år sedan har vår värld förändrats i grunden. I Västeuropa lever vi sedan hundra år i demokratiska stater med allmän rösträtt och mer eller mindre utbyggda sociala välfärdssystem. Men ojämlikheten består och har till och med ökat till nya rekordnivåer nu under 2000-talet.

JÄMLIKHETSANDEN

Om någon tvivlat på att jämlika samhällen är bättre borde de tvivlen ha sopats bort av boken *The Spirit Level* som kom ut 2009 i England. Författare är epidemiologerna Richard Wilkinson och Kate Pickett. På svenska har den fått titeln *Jämlikhetsanden* (2010). Ordet jämlikhetsande är ett inte helt vanligt ord i svenska språket, men det förekommer i översättningen av Platons *Staten*, där det sägs ”att hästar och åsnor i Aten, gripna af den demokratiska jämlikhetsanden, gingo trotsigt sin väg fram och väjde ingen”. Wilkinson och Pickett har sammanställt offentlig statistik från världsbanken, FN, WHO, OECD och nationella myndigheter om sociala och hälsoförhållanden i ett stort antal av världens länder. Deras slutsats är att ojämlika samhällen är sämre att leva i för sina invånare socialt, psykiskt och hälsomässigt. De slår också fast att de problem som ojämlikheten skapar inte löses av ekonomisk tillväxt. Ekonomiskt välstånd ökar lyckan bara upp till en viss nivå, sen planar lyckokurvan ut och annat än materiell rikedom blir viktigare för lyckokänslan.

Författarna utgår från ett antal sociala problem och hälso-
problem: förtroende, psykisk sjukdom, livslängd, barnadöd-
lighet, fetma, skolprestationer, tonårsfödslar, mord, krimi-
nalitet och social rörlighet. Efter en noggrann genomgång av
forskning och hälsostatistik finner de att alla dessa problem är större
i länder där ojämlikheten är större
och mindre i mer jämlika länder. Författarna granskar alla dessa an-
förda problem vart och ett för sig, men konstaterar också att de alla är

**VILKA SKILLNADER I
RIKEDOM OCH MAKT
KAN MOTIVERAS AV
ALLMÄNINTRESSET**

nära relaterade till ett gemensamt element, nämligen ojäm-
likhet, som är en helt central aspekt av samhällets helhets-
struktur. Alla dessa problem som gäller sjukvård, krimina-
litet, droger, skolresultat kan förstås behandlas för sig, och
behandlas i regel var för sig, men även om sådana åtgärder
leder till tillfälliga förbättringar kommer problemen ständigt
att återskapas så länge ojämlikheten består. Ojämlikheten är
nämligen den struktur som ständigt återskapar problemen
på alla dessa områden. Istället för att försöka ändra männis-
kors beteenden bör vi därför inrikta oss på att ändra på den
grundstruktur som orsakar problemen. Vill man t ex att alla
skolbarn ska prestera bättre är åtgärder för att minska ojäm-
likheten på sikt effektivare än pedagogiska reformer, även om
en politik för jämlikhet förstås inte utesluter en förbättrad
pedagogik. Vill man minska kriminaliteten i ett samhälle är
minskade klyftor verkningsfullare som åtgärd än rymnings-
säkrare fängelser och reformerad fängelsevård.

Ojämlikhet gör samhällen dysfunktionella, skapar en rad
problem som tycks hänga samman. Ojämlikhet fräter sönder
förtroendet och tilliten mellan människor. Sociala och
hälsorelaterade problem är vanligare i ojämlika samhällen
och det är inte som ofta hävdats direktörerna som drabbas
värst av stress i arbetet, utan det är människor med låg sta-

EKONOMISKT VÄLSTÅND ÖKAR LYCKAN BARA UPP TILL EN VISS NIVÅ

tus. Farligast är den stress som hänger ihop med brist på kontroll av arbetet. Sett till hela befolkningen är de mentala ohälsotalen fem gånger högre i de mest ojämlika samhällena jämfört med de minst ojämlika. På samma sätt med fängelsevistelser, mord och fetma. Större jämlikhet påverkar allas hälsa, men de fattigas mer än de rikas. Ökad jämlikhet är dessutom en förutsättning för att vi ska kunna lösa världens miljö- och klimatproblem, då ojämlikhet fungerar som en kraftfull stimulans för ständigt ökad konsumtion.

Trots dessa övertygande argument grundade på offentlig statistik finns fortfarande ett motstånd mot ökad jämlikhet. Det vanligaste argumentet mot ett jämlikt samhälle är att det skulle ta bort egenintresset som drivkraft för vårt handlande. Utan den drivkraft som vinsten utgör i marknadsekonomin skulle ingen utveckling och tillväxt ske brukar det hävdas. Wilkinson och Pickett förnekar inte att denna drivkraft finns, men hävdar att andra drivkrafter är undervärderade. Vi människor är sociala djur och har levt vår mesta tid i egalitära samhällen, vilket format oss. Den ojämlikhet som uppstått med jordbrukssamhället och under kapitalismen blivit global är i själva verket historiskt sett något ganska nytt.

När vi kommer till de åtgärder som är nödvändiga för att öka jämlikheten i världen har Wilkinson och Pickett egentligen inte så mycket nytt att tillföra. De ansluter till en reformistisk tradition med stöd i arbetarrörelse och socialliberalism. Vi behöver ingen stor revolution, men en ständig ström av små reformer. Starka fackföreningar är ett viktigt redskap. Den ekonomiska maktkoncentrationen måste angripas. Med ett mer demokratiskt ägande, medarbetarägda företag och kooperativ, ökar anställdas engagemang och lönsamheten förbättras. Det blir också svårt att i företag med demokra-

tiskt deltagande försvara stora löneskillnader. Dessutom bör vi inte hymlande inta en attityd av tacksamhet gentemot de rika som i grunden är skadliga för samhället.

OJÄMLIKHETENS ANATOMI

I sin bok *Ojämlighetens anatomi* (2014) angriper Per Molander de problem som ojämlikhet skapar ur ett annat perspektiv. Människans historia är, säger han, en historia om ojämlikhet. Hur kan vi förklara denna ojämlikhet och hur kan vi övervinna den är de frågor han vill besvara. Molander tar sin utgångspunkt i det kulspel som finns återgivet i Sten Selanders klassiska dikt:

Vi spelade kula på torget en dag,
 En liten folkskolegrabb och jag.
 Jag hade väl femti, han hade fem.
 Vi spelte. Och han förlorade dem.

Det som sker i Selanders dikt är enligt Molander en utmärkt illustration av den förhandlingsordning som utgjort den avgörande förklaringen till den ojämlikhet som rått under historisk tid, åtminstone från den tid då jordbrukssamhället uppstod. Att det förhållit sig på detta sätt förklarar Molander utifrån modeller utformade av spel- och förhandlingsteoretiker. Om två identiskt starka parter kommer till förhandlingsbordet kommer de att dela lika, men om den ena parten är något starkare kommer han att vända tillbaka ännu starkare till nästa förhandlingsomgång. Hans tillgångar kommer sedan för varje förhandling att växa i allt snabbare takt. Detta är enligt Molander den avgörande förklaringen till den ojämlikhet som rådde i såväl Aten och Rom som i dagens moderna stater, där kapitalägarna genom sitt fåtal och sin styrka haft ett övertag över de många men betydligt svagare organiserade

arbetarna. Det finns en i samhället inbyggd ”tydlig tendens till ökande ojämlikhet i det långa historiska perspektivet.”

Ojämlikheten rör sig enligt Molander mot den nivå som utvecklingen tillåter och det finns ingen naturlig kraft som kan föra samhället mot ett jämlikare tillstånd. Dock finns ett remarkabelt undantag från denna historiska utveckling och det är den utjämning som skedde från slutet på 1800-talet till omkring 1970 i de flesta västerländska industriländer. Sedan ökar ojämlikheten igen. Hur ska vi förklara detta brott mot tendensen till ojämlikhet? Och hur ska vi förklara att ojämlikheten åter ökar från 1970-talet och framåt? I sin förklaring till den ökande jämlikheten under perioden från slutet av 1800-talet till omkring 1970 är Molander inne på samma spår som Wilkinson och Pickett. De avgörande förklaringarna är statens tillväxt och välfärdspolitik, facklig organisering och demokratisering av samhället. Att denna utvecklade bryts igen efter 1970 hänger samman med att globaliseringen framför allt har ökat handlingsutrymmet för kapitalet, medan det kollektiva motstånd som politik och fackliga organisationer kunnat bjuda haft svårare att organisera sig effektivt.

För att lösa ojämlikhetens problem, inte minst de konflikter som ständigt uppstår på grund av ojämlik resursfördelning, har genom historien olika lösningar föreslagits. Det sociala kontraktet är en sådan lösning, förespråkad inte minst av en del filosofer som brukar räknas in i den liberala traditionen. Adeln har skattefrihet mot att den beskyddar de underställda bönderna, kyrkan har rätt till tionde mot att den står för menighetens andliga hälsa. Men Molander visar övertygande på svårigheten, för att inte säga omöjligheten, i försöken att på kontraktbasis skapa ett perfekt fungerande system. Det gäller förstås också relationen under kapitalismen mellan kapital och arbete. Ofullkomligheter i designen gör att störningar aldrig helt kan elimineras. Eller med andra ord, fördelningspolitik kan dämpa ojämlikhetens effekter,

men aldrig skapa ett stabilt system utan störningar. Detta har varit liberalismens dilemma.

Liberalismens utgångspunkt, i opposition mot det gamla privilegiesamhället, har varit att alla ska ges samma förutsättningar. Då måste rimligen arvet uteslutas. Men inte heller en jämlik utgångspunkt tycks garantera jämlikhet. Enligt John Locke, ofta betraktad som liberalismens fader, har vi rätt till den egendom som är ett resultat av vårt eget arbete, men helt plötsligt och oförklarligt äger en del personer förmögenheter medan andra som arbetar förblir fattiga. Det svar som brukar anges, inte bara av liberaler, är att denna skillnad beror på att en del personer har större förmåga och anstränger sig mer. Forskning utförd av ekonomen Branko

**ENLIGT JOHN LOCKE, OFTA
BETRAKTAD SOM LIBERALISMENS
FADER, HAR VI RÄTT TILL DEN
EGENDOM SOM ÄR RESULTAT AV
VÅRT EGET ARBETE**

Milanovic visar dock att så mycket som 80 procent av variationerna i realinkomst beror på omständigheter som den enskilde individen inte råår över. Löner har helt enkelt inte särskilt mycket med produktivitet att göra utan är i huvudsak socialt bestämda. Inte heller har den av många förespråkade lösningen med en fri marknad styrd av egenintresset resulterat i stabila och jämlika samhällen.

Enligt Molander har socialdemokratin tagit de lika förutsättningarna på större allvar. Inte minst finns en uttalad programmatisk vilja att sätta jämlikheten som en avgörande norm för samhällsbygget. Molanders slutsats av den genomförda granskningen påminner starkt om Wilkinsons och Picketts i *Jämlikhetsanden*. Ojämlikhet kan påverkas, är inte något ödesbestämt. Att så är fallet visas inte minst av att den minskade kraftigt under perioden från slutet på 1800-talet till omkring 1970. Medlen var en aktiv fördelningspolitik, facklig organisering och demokratisering, helt enkelt det vi kallar för välfärdssamhället.

KAPITALET I DET TJUGOFÖRSTA ÅRHUNDRADET

Ingen bok om ekonomi har väl under senare tid vållat samma uppmärksamhet som Thomas Pikettys *Kapitalet i det tjugoförsta århundradet* (2015, det franska originalet 2013). Den har med rätta hyllats och jämförts med den analys som gjordes av Marx i det nittonde århundradet.

Piketty studerar inkomstfördelningen över tid och frågar sig vad som hänt under 1900-talet. Han konstaterar att det under 1900-talet skett en utjämning av inkomsterna i nästan alla industriländer fram till åren runt 1980. Sedan ökar ojämlikheten. Han konstaterar också att de 10 procent av befolkningen med högst inkomster lägger beslag på drygt 40 procent av inkomsterna i början av 1900-talet, men att denna andel sedan sjunker till knappt 30 procent runt 1980. I Sverige sjunker andelen för den rikaste tiondelen från ca 50 procent till strax över 20 procent. Men det visar sig att även inom denna toppgrupp finns stora skillnader och en liten grupp av superrika, topp 1-procentgruppen, skiljer ut sig. De stora fluktuationerna sker framför allt inom denna grupp av superrika. I Sverige ägde den i början av 1900-talet så mycket

**LÖNER HAR HELT ENKLT
INTE SÄRSKILT MYCKET
MED PRODUKTIVITET ATT
GÖRA**

som 20 procent av inkomsterna och denna andel sjunker till ca 5 procent runt 1980. Därefter har den åter ökat. Den utjämning som skedde under 1900-talet förklarar Piketty främst med världskriget och 30-talskrisen.

Ett viktigt inslag i Pikettys analys är relationen mellan kapitalinkomster och löner. Även om vi inte bör se deterministiskt på denna relation är dock en mycket viktig slutsats att det finns kraftfulla mekanismer i ekonomin som ökar ojämlikheten. Arv är en sådan mekanism. Den gynnas då avkastningen på kapital är högre än ekonomins tillväxttakt, vilket historiskt varit fallet och kommer att vara fallet enligt Piketty. Tendensen att de med de högsta inkomsterna drar ifrån är tydlig.

Men det finns motkrafter som kan öka jämlikheten. Främst kunskap och utbildning. Kapitalet bör också beskattas hårdare, inte minst topplönerna. Slutligen betonar Piketty vikten av förändringar i de sociala normerna. Det är sådana förändringar under senare tid som gjort de stora löneökningarna till topparna möjliga.

VÄXANDE OJÄMLIKHET

Även om perspektiven hos de ovan nämnda författarna skiljer sig åt finns stora likheter i deras slutsatser. De är alla överens om ojämlikhetens skadeverkningar på samhället. De är också i stort överens om hur den ekonomiska utvecklingen sett ut under industriell tid. Från slutet på 1800-talet och fram till omkring 1970/1980 minskade ojämlikheten i industriländerna för att sedan åter öka.

Välståndsökningen i världen var snabb efter andra världskriget. Kriser föreföll vara ett passerat stadium, men inte ens i Sverige gick utvecklingen på räls. Den låginkomstutredning som startats under ledning av LO-ekonomen Per Holmberg kunde i slutet av 1960-talet lägga fram förfärande resultat. I det svenska folkhemmet hade så många som var tredje löntagare mycket låga inkomster. Så låga att finansministern Gunnar Sträng tvivlade på uppgifterna och undrade hur den var "funtad å kroppens och huvudets vägnar" som hade så låga inkomster som låginkomstutredningen redovisat. Utredningen lades ned, men frågan begravdes inte och inför 1970 års val var den stora socialdemokratiska parollen Ökad jämlikhet. Även om jämlikheten sedan dess inte glömts bort helt kan vi ändå konstatera att den inte sedan 1970-talet varit samma centrala inslag i partipolitiken och samhällsdebatten. En vändning tycks dock nu vara på väg och allt fler både forskare, ekonomer och politiker har insett jämlikhetens betydelse för en god samhällsutveckling. Således var en viktig

slutsats i OECD-rapporten *How was life?* (2014) att det är jämlikhet snarare än tillväxt som avgör människors fysiska och psykiska hälsa.

Det finns många sätt att mäta klyftorna i ett samhälle. Ett etablerat mått som mäter inkomstfördelningen i ett enskilt land är Gini-koefficienten. Är inkomsterna helt jämlikt fördelade, alla äger lika mycket, är koefficienten lika med 0, äger en person allt är koefficienten lika med 1. Gini visar att de nordiska välfärdssamhällena hör till världens mest jämlika och att den största ojämlikheten finns i en del sydamerikanska och afrikanska länder.

Men Gini visar också tydligt att Sverige under de senaste decennierna blivit mer ojämlikt. Från slutet av 1980-talet till idag har koefficienten ökat från drygt 0,2 till drygt 0,3. Gini-koefficienten ger dock inte hela sanningen och måste kompletteras med andra mått. Således ingår inte förmögenhet i måttet.

I början av 1980-talet var Sverige enligt internationell statistik världens kanske jämlikaste land, men sedan dess har inkomstklyftorna i Sverige vuxit snabbare än i något annat västland enligt en granskning utförd av OECD. Samtidigt som de lägsta inkomsterna stått i stort sett stilla under 20 år har inkomsterna för de rikaste ökat avsevärt. Orsakerna till denna utveckling har skärskådats av de svenska nationalekonomerna Jesper Roine och Daniel Waldenström som bistått den franske ekonomen Piketty med data om den svenska inkomstfördelningen. Medan det i USA främst är bonusar och högre chefslöner som ökat kraftigt är det i Sverige och i övriga Europa främst inkomster från kapital som gynnat de redan rika. I Sverige har den rikaste procenten tredubblat sina inkomster på 20 år.

LO:s årliga undersökning av inkomstskillnader i samhället visar att skillnaderna även i det Sverige som fortfarande ofta framhålls som ovanligt jämlikt är mycket stora. Utvecklingen

under efterkrigstiden speglas väl i relationen mellan arbetsrens och toppdirektörens inkomster. Den ledande direktör som 1950 tjänade lika mycket som 26 arbetare tjänade 1980 lika mycket som 9 arbetare, och 2014 lika mycket som 46 arbetare. Nu tjänar inte alla direktörer lika mycket. Framför allt tjänar kvinnor mindre, men viktigt att notera är att även statliga direktörers och Vd:ars inkomster genomsnittligt är nästan 20 gånger högre än arbetarens. Då består inkomsten både av lön och kapital. LO:s ordförande tjänar 3,5 gånger mer än de industriarbetare han företräder. Den verkliga finansfursten Fredrik Lundbergs inkomst motsvarade 1250 industriarbetare.

Sociologer som studerat utvecklingen konstaterar att Sverige nu inte skiljer sig från andra västländer. Klyftorna växer och rikedomarna koncentreras i toppen, vilket för med sig konsekvenser. Skillnaderna i livslängd mellan lågutbildade och högutbildade har sedan 1990-talet fördubblats i Sverige enligt professorn i medicinsk sociologi Denny Vågerö. Skillnader i förväntad livslängd mellan olika stadsdelar i våra storstäder uppgår till mellan 5 och 9 år och jämförs en lågutbildad invånare från en hyreshusförort i södra Stockholm med en högutbildad Danderydsbo kan det skilja så mycket som 18 år i förväntad livslängd. De allra fattigaste tappar mot alla andra grupper, vilket enligt forskarna beror på den höga arbetslösheten, försämringar i trygghetssystemen och jobbskatteavdrag. I den andra ändan av samhällsstegen blir det allt vanligare med privata försäkringslösningar.

Samtidigt som allt fler talar om det hot som växande klyftor utgör mot samhällssolidariteten, fortsätter klyftorna att växa. I den studie av fördelningspolitiken under alliansåren 2006–2014, som Katalys gjort, framgår att resultatet blev det

**I BÖRJAN AV 1980-TALET
VAR SVERIGE ENLIGT
INTERNATIONELL
STATISTIK VÄRLDENS
KANSKE JÄMLIKASTE
LAND**

som framgår av titeln *Mest åt de rika*. Till detta resultat har en rad reformer bidraget: främst jobbskatteavdragen, men också sänkt a-kassa, rut- och rot-avdrag, borttagen fastighetsskatt,

AV DEN TOTALA INKOMSTÖKNINGEN HAR SÅLEDES DEN RIKASTE TIONDELEN FÅTT DRYGT 25 PROCENT, MEDAN DEN FATTIGASTE TIONDELEN FÅTT SAMMANLAGT 1 PROCENT

förändrade bostadstillägg och studiemedel. Störst andel av inkomstökningen under dessa år har tillfallit hushållen med högst inkomster. Av den totala inkomstökningen har således den rikaste tiondelen fått drygt 25 procent, medan den fattigaste tiondelen fått sammanlagt 1 procent. Samtidigt som inkomstklyftorna blivit större har de sociala

skyddsnäten försvagats. Den ökade ojämlikheten får effekter på nästan alla livets områden, värst drabbas de på samhällets botten, men ingen kommer undan effekterna som blir ett sämre samhälle för oss alla.

AVSLUTANDE KOMMENTAR

Efter denna genomgång av idéer och fakta är det svårt att förstå att någon kan förespråka ojämlikhet. Ändå lever vi i samhällen där ojämlikheten just nu ökar. Uppenbarligen finns det krafter som hela tiden driver på mot ökade klyftor i samhället. Enligt Per Molander finns en i samhället inbyggd tendens till ojämlikhet. Så fort en part, i det förhandlingsspel som är centralt i varje samhälle, får en något starkare ställning tenderar den ställningen sedan att undan för undan förstärkas. Man skulle också med stöd i marxistisk analys kunna hävda att den tendensen finns inbyggd i vårt ekonomiska system. Måste vi då ge upp? Nej, det är menar jag den viktiga och positiva lärdom vi kan dra av den historiska utvecklingen. Ojämlikheten är inte ödesbestämd. Den går att påverka. Från slutet på 1800-talet till omkring 1970 minskade ojämlikheten i in-

dustriländerna. När människor organiserade sig politiskt och fackligt, när samhällen demokratiserades blev det möjligt att motverka de ojämlikhetskapande krafterna. Att klyftorna nu växer igen kan rimligen förklaras med att de jämlikhetskapande krafterna sedan 1970-talet har försvagats, medan de ojämlikhetskapande förstärkts. När politiken trängdes tillbaka och marknaden skulle lösa alla problem började klyftorna snabbt växa igen.

Mot bakgrund av vad vi vet om fördelarna med ett jämlikt samhälle måste vi också fråga oss hur många människor, och inte bara de verkligt rika, aktivt kunde understödja ett sådant skifte. Finns det rent av en biologisk förklaring? Molander snuddar i sina resonemang vid en sådan. Biologen Richard Dawkins har talat om en självisk gen. Under den senaste tiden har en rad författare och debattörer också med stöd i forskningen hävdats motsatsen, nämligen att vi alla bär på förmåga till empati, en solidarisk gen om man så vill. Även om det säkert är riktigt att vi människor kan drivas av både egenintresse och empati tror jag att vi i detta sammanhang bör inta en skeptisk hållning och inte i allt för hög grad förlita oss på biologiska och naturvetenskapliga förklaringar. Då riskerar vi att hamna i nya låsningar. Det är framför allt i våra grundläggande värderingar vi ska söka stöd för ett solidariskt och jämlikt samhälle. På denna punkt får jag medhåll av Piketty som betonar att det är förändrade sociala normer under senare tid som gjort de stora löneökningarna till topparna möjliga.

Våra normer och värderingar skapas i hög grad av det som vi ser runt omkring oss varje dag. För den som lever i ett ojämlikt samhälle med stora löne- och inkomstklyftor och som inte ser exempel på något annat tenderar ojämlikheten att uppfattas som något normalt, för att inte säga naturligt. Ojämlika förhållanden tenderar hela tiden att understödja och legitimera ojämlikhet. I ett ekonomiskt system som byg-

ger på vinst blir vinst till slut något fullkomligt naturligt och tanken att företag skulle kunna drivas utan vinst något onaturligt. Men, vilket kan tyckas märkligt, även detta tänkande brukar ta stöd i en jämlikhetstanke. På marknaden har vi ju alla samma chans att hävda oss. Om vi bara ger alla lika startmöjligheter så har vi uppfyllt det som rimligen är vårt samhällsansvar. En förutsättning är då, vilket ursprungligen var den liberala ståndpunkten, att arvet avskaffas och att alla ges rätt till samma goda utbildning. Först därefter är det möjligt att ställa upp alla bakom samma startlinje för att se vad de verkligen kan prestera. Men trots att vi på alla tänkbara sätt försökt utjämna, visar det sig nu att några lyckas bättre och lämnar de andra bakom sig. Jämlikheten i utgångssituationen är upphävd. Några springer fortare och några hamnar på efterkälken. Men nu finns inte längre några förmildrande omständigheter. De som är snabbare och presterar mer ska förstås ha mer. De skillnader vi har i samhället är helt enkelt ett uttryck för den rättvisa som bygger på att de duktiga, de som anstränger sig, belönas.

Här är jag djupt oneig. Tanken om lika startmöjligheter är i sig inte fel, men räcker inte. I det goda samhället måste även de som springer långsammare, presterar mindre, ha rätt till samma goda liv som de som fötts med större förmåga och talang. Rättvisan borde snarare bestå i att de som fötts med sämre resurser får mer, inte tvärtom. Därför är utfallet väsentligt, d.v.s. människors verkliga standard och levnadsvillkor. Skillnaderna får helt enkelt inte vara särskilt stora. Men den som presterar mer, arbetar längre, ska den inte kunna få mer? Kanske det, men hur mycket mer? Vi har ju alla samma grundläggande behov. Något etiskt hållbart argument för att vissa ska ha mer än andra har jag inte funnit.

Men säger någon, etik är ju en sak och verklighetens värld något annat. Så är det förstås. Vi kanske inte kan skapa det absolut jämlika samhället? Men vi kan alltid arbeta för att mins-

ka existerande klyftor. Ja, vad är t ex acceptabla ekonomiska skillnader. Hur mycket mer får den som presterar mer tjäna? Är det rimligt att en del har inkomster som är dubbelt så stora som andras? Kanske kan vi acceptera det, men större skillnader måste alltid motarbetas. Egentligen behöver vi som vill minska klyftorna inte vara överens om var denna gräns går så länge vi är överens om att skillnaderna idag är alldeles för stora och måste minskas radikalt.

Ojämligheten är också ett avgörande hinder för en lösning av den miljö- och klimatkris som hotar vår existens. Inom en snar framtid kan vår planet bli obebodlig för hundratal miljoner människor. Isbergen smälter, biologiska system och resurser som byggts upp under miljontals år håller snabbt på att raderas ut. Inte minst vi i den rika världen har under lång tid överkonsumerat av världens ändliga tillgångar. Omställning av produktion och konsumtion är nödvändig. Men varför ska vi vanliga löntagare hålla igen när de som tjänar dubbelt så mycket eller mångdubbelt mer fortsätter att konsumera som vanligt. Nej, så länge klyftorna består och förstärks kommer det inte att vara möjligt att få stöd för en miljöpolitik som kräver återhållsamhet av de flesta vanliga löntagare. Jämlighet är därför lösningen också på miljö- och klimatkrisen.

Slutligen är jämlighet en förutsättning för en fungerande demokrati. Ojämlighet fräter söner tilliten mellan människor och försvårar det samtal som är en viktig förutsättning för demokrati. Allt tal om människors lika värde blir tomt i ett samhälle med stora inkomstskillnader. Ekonomiska klyftor är i regel också grunden för sociala och kulturella skillnader. När vi vill öka jämligheten i samhället bör därför ett viktigt fokus alltid vara på den ekonomiska ojämlikheten. Men för att åstadkomma förändringar krävs att motstånd organise-

**OJÄMLIGHETEN ÄR INTE
ÖDESBESTÄMD. DEN GÅR
ATT PÅVERKA**

ras, att människor sluter sig samman. Den demokratisering som består i ett brett deltagande är därför också ett grundvillkor. Inte minst är det viktigt att de förhoppningar och den rörelse som finns lokalt bland många människor motsvaras av beslut på nationell nivå. Regeringen har ett avgörande ansvar för att de jämlikhetsvärderingar som är starka inom den svenska befolkningen får ett genomslag i förd politik.

**I ETT EKONOMISKT
SYSTEM SOM BYGGER PÅ
VINST BLIR VINST NÅGOT
FULLKOMLIGT NATURLIGT**

Jämlikhetsfonden vill vara en stimulans för alla som arbetar för ett mer jämlikt samhälle. Detta kan ske på olika sätt och inom olika verksamheter. Stat, kommuner och landsting skulle kunna gå före genom politiska beslut som minskar

sociala och hälsorelaterade skillnader, men också genom beslut som uppmuntrar idéburen och kooperativ verksamhet. Inom offentlig eller privat företagsamhet finns alltid möjligheten att arbeta för minskade löneklyftor och ett bredare deltagande i beslutsprocesser. Här spelar det fackliga arbetet en helt avgörande roll. Inom föreningslivet finns också stora möjligheter att driva på för minskade klyftor. Ideella organisationer ska självklart inte belöna ledningar med miljonlöner eller miljonarvoden. Vi har alla ett ansvar och vi kan alla göra en insats för ett bättre och jämlikare samhälle.

JÄMLIKHETSFONDEN

Stiftelsen Jämlikhetsfonden har som ändamål att årligen dela ut två priser.

Ett Jämlikhetspris på 100 000 kronor till en fackklubb, förening, ett nätverk, företag eller kooperativ som visat hur det i praktiken kan gå till att demokratisera beslutsfattande och minska ekonomiska och sociala klyftor på en arbetsplats, i en förening, ett företag eller i lokalsamhället.

Ett Hederspris på 10 000 kronor till en person som bidragit till att på olika sätt ge spridning åt jämlikhetsidén.

Stiftare är Per Sundgren och Katalys.

Läs mer på jamlikhetsfonden.se

katalys.org

KATALYS.